

Στις 8 Μαΐου 2019 δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα *the Athens Review of Books* το ακόλουθο άρθρο του Ιακώβ Σιμπή με τίτλο [«ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ: Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ»](#).

«Ένα ερώτημα που τίθεται συχνά στην έρευνα για τον σύγχρονο αντισημιτισμό είναι αν αποτελεί ιστορική εξέλιξη του αντιεβραϊκού μίσους των προηγούμενων γενεών ή αν πρόκειται για καινούργιο φαινόμενο.<sup>[1]</sup> Προσωπικά, θεωρώ τον αντισημιτισμό ως φαινόμενο που μεταλλάσσεται στη διάρκεια της Ιστορίας. Ωστόσο, οι αρχές του –το αντιεβραϊκό μίσος και η απόρριψη του Ιουδαϊσμού– εξακολουθούν να υφίστανται από την ελληνιστική εποχή μέχρι σήμερα.<sup>[2]</sup> Σφάλλουν, λοιπόν, όσοι προσπαθούν να διαχωρίσουν τον αντισημιτισμό σε ναζιστικό, αραβικό ή ρωσικό, ή τον μελετούν ερήμην της ιστορικής του βάσης. Υπάρχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στις εκφάνσεις του αντισημιτισμού σε κάθε κοινωνία, χώρα και εποχή. Παρ’ όλα αυτά, κάθε σχετική συζήτηση θα έπρεπε να αρχίζει με το θεμελιώδες ερώτημα: ποια είναι η φύση αυτού του φαινομένου, που διαρκεί πάνω από δυο χιλιάδες χρόνια, και που παρά τις όποιες διαφορές μπορούμε να θεωρήσουμε ότι είναι ενιαίο;

Λίγα φαινόμενα στην Ιστορία έχουν να επιδείξουν τόσο μακρά διάρκεια. Πολλοί είναι οι λαοί και οι πολιτισμοί στο πλαίσιο των οποίων έζησαν και έδρασαν, σε διάφορες εποχές, οι Εβραίοι. Ανάμεσα σε αυτούς και στα έθνη που τους περιέβαλλαν αναπτύχθηκαν σχέσεις και δημιουργήθηκε μια διαρκής *ένταση*. Αυτή η ένταση δεν περιορίζεται σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο και δεν εξαντλείται σε αυτό που ονομάζεται «αντισημιτισμός». Ούτε οι διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στον σύγχρονο αντισημιτισμό και το παραδοσιακό αντιεβραϊκό μίσος είναι ικανοποιητικές για την κατανόησή τους.

Πρόκειται στην ουσία για τις αμοιβαίες σχέσεις ανάμεσα στον λαό του Ισραήλ και τους άλλους λαούς, ανάμεσα στους Εβραίους και τους μη Εβραίους. Είναι, νομίζω, το πλέον κατάλληλο πλαίσιο για να συζητήσουμε αυτό το φαινόμενο. Όταν προσπαθούμε να ανακαλύψουμε τις ρίζες του αντισημιτισμού δεν πρέπει να αγνοούμε και την άλλη όψη της εικόνας, δηλαδή τη δράση, τον χαρακτήρα και την οργάνωση των Εβραίων σε σχέση με τη δημιουργία αυτής της αμοιβαίας έντασης.

Δεν θα επιχειρήσω να ανασύρω όλες τις ιστορικές ρίζες της έντασης, ούτε να εξετάσω πώς δημιουργήθηκε η σχέση του ξένου περίγυρου προς τους Εβραίους και ποιες ήταν οι εκφάνσεις της στις προηγούμενες γενιές. Για τις ανάγκες της συζήτησης, αρκεί να ορίσω τον αντισημιτισμό ως ένα από τα σημαντικότερα ψυχολογικά και ιδεολογικά φαινόμενα του ευρωπαϊκού πολιτισμού (και μέχρι ενός σημείου του μουσουλμανικού), που βρήκε την κοινωνική του έκφραση τα τελευταία εκατό χρόνια. Αποτελεί σταθερό παράγοντα στις κοινωνικές σχέσεις και στις συνειδήσεις των ανθρώπων. Δεν μπορούμε, σήμερα, να διανοηθούμε τον ευρωπαϊκό πολιτισμό, την οργάνωσή του και τις αποδεκτές ιδεολογίες του, χωρίς τον αντισημιτισμό. Και εφόσον δεν μπορεί να απαλειφθεί, ο αντισημιτισμός αποτελεί μόνιμο φαινόμενο σε αυτούς τους μηχανισμούς. Ακόμη και όταν γίνεται προσπάθεια να απωθηθεί από την πολιτισμική, πνευματική, θρησκευτική και ιδεολογική κληρονομιά της Ευρώπης, παραμένει ως παχύ κατακάθι στις σχέσεις της με τους Εβραίους και τον Ιουδαϊσμό.

Όπως είπαμε, ένα από τα πιο εμφανή χαρακτηριστικά του φαινομένου είναι η μακρά ιστορική του διάρκεια, που σε μεγάλο βαθμό σχετίζεται με την παράδοση της πνευματικής και κοινωνικής κληρονομιάς από γενιά σε γενιά. Ήδη από την εποχή του Μεσαίωνα διαμορφώθηκε στην Ευρώπη μια παράδοση ιδεών, πεποιθήσεων και απόψεων, βασισμένων σε μοντέλα που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε στερεοτυπικά. Αν κοιτάξουμε τα σχολικά βιβλία του Μεσαίωνα, ή τα μαθήματα διδασκαλίας για καλλιτέχνες, καθώς και διάφορα έργα τέχνης, θα παρατηρήσουμε αυτά τα έντονα στερεοτυπικά πρότυπα. Δεν πρέπει να εκπλησσόμαστε, λοιπόν, που και η σχέση με τον Εβραίο και η ένταση ανάμεσα στο εβραϊκό και μη εβραϊκό περιβάλλον μετασχηματίστηκαν σε αρνητικό στερεότυπο, και η απεικόνιση του Εβραίου και η σχέση προς αυτόν επηρεάστηκαν από αυτή την ψυχολογική και πολιτισμική διαδικασία εκμάθησης. Όπως άλλα μοντέλα, όμως, έτσι και το στερεότυπο του Εβραίου δεν είναι ενιαίο, δεν είναι πάντα δεδομένο, αλλά επηρεάζεται από την εξέλιξις, την πραγματικότητα και τις αλλαγές που διαδραματίζονται στις κοινωνίες όπου υπάρχει.

Μια από τις πιο αποδεκτές υποθέσεις στην ιστοριογραφία είναι ότι το πέρασμα από τον Μεσαίωνα στη σύγχρονη εποχή, η διάδοση του ορθολογισμού και του Διαφωτισμού, η υιοθέτηση σύγχρονων μεθόδων εκπαίδευσης και ο εκδημοκρατισμός της ζωής και της κοινωνίας, επηρέασαν θετικά το στάτους του Εβραίου στην κοινωνία. Θα νόμιζε κανείς ότι τελικά θα επηρέαζαν και θα εξάλειφαν και το στερεότυπό του, εφόσον η ορθολογιστική αντίληψη του Διαφωτισμού ως προς την κοινωνία βασιζόταν στην αρχή ότι οι άνθρωποι, συμπεριλαμβανομένων των Εβραίων, κρίνονται ως άτομα βάσει των αρετών και των ελαττωμάτων τους, χωρίς διάκριση σχετικά με την καταγωγή ή την εθνική και θρησκευτική ομάδα στην οποία ανήκουν.

Όμως, μαζί με τη διάδοση των ιδεών του Διαφωτισμού, έκαναν την εμφάνισή τους καινούργια ιδεολογικά και κοινωνικά στοιχεία, που εξαιτίας τους και υπό την επίδρασή τους το αρνητικό στερεότυπο του Εβραίου όχι μόνο δεν έσβησε, αλλά, από μια άποψη, ενισχύθηκε. Το μεγάλο λάθος αυτών που πιστεύουν ότι ο σύγχρονος αντισημιτισμός είναι κληρονομιά του παρελθόντος, μια συνέχεια της προκατάληψης που διαμορφώθηκε τον Μεσαίωνα υπό την επίδραση της Εκκλησίας, είναι ότι είδαν μόνο τη μία πλευρά του νομίσματος: δεν έλαβαν υπόψη τα καινούργια δεδομένα, τα νέα κοινωνικά και πνευματικά ρεύματα που προκάλεσαν την περαιτέρω ενδυνάμωση του αρνητικού στερεότυπου.

Ο καθηγητής Σμουέλ Έττινγκερ έδειξε ότι ο συνδετικός κρίκος της παραδοσιακής αντιεβραϊκής κληρονομιάς και της αρνητικής σχέσης με τον Εβραίο, που ενυπήρχε στη δυαδική και υλιστική σκέψη του 18ου αιώνα, με τον σύγχρονο φυλετικό αντισημιτισμό, υπήρχε στους κύκλους των νεαρών Εγγελιανών και στο πλαίσιο της σκέψης τους. Ιδίως κάποια σύγχρονα ρεύματα όπως ο ρομαντισμός και ο εθνικισμός, διάφορες τάσεις στη σοσιαλιστική σκέψη, ο κοινωνικός δαρβινισμός και η φυλετική θεωρία, έδωσαν νέα ώθηση στο στερεότυπο του Εβραίου στην Ευρώπη, και υπό τις συνθήκες μιας δημοκρατικής και ισότιμης κοινωνίας του προσέθεσαν μια νέα κοινωνική και πολιτική διάσταση, που προκάλεσε επιπλέον ένταση στην ψυχική, κοινωνική και πνευματική σχέση του Ευρωπαίου με τον Εβραίο και την κληρονομιά του.

Στην προσπάθειά μας να καταλάβουμε την ιδιαιτερότητα του αντισημιτισμού στις μέρες μας, πρέπει να λάβουμε υπόψη μερικές βασικές παραμέτρους.

**α. Τη θέση του στερεότυπου στη συμπεριφορά των μαζών.** Νομίζω ότι η εξέλιξη της σύγχρονης κοινωνίας, από τον 18ο αιώνα κι ύστερα, με την τεράστια ποσότητα γνώσης που συσσωρεύτηκε και τη βελτίωση στις μεθόδους μετάδοσης των πληροφοριών, δεν βοήθησε στη συρρίκνωση της σημασίας των στερεότυπων στην κοινωνική και πολιτισμική ζωή. Ο σύγχρονος άνθρωπος εξαρτάται, συχνά σε μεγαλύτερο βαθμό, σε σχέση με τους ανθρώπους του 19ου και του 18ου αιώνα, από ένα σύστημα στερεότυπων. Χρειάζεται τα στερεότυπα για να διαχειριστεί την πληθώρα της πληροφόρησης που λαμβάνει. Τα στερεότυπα μεταδίδονται από τα ΜΜΕ, τα σχολεία, τα μαθητικά βιβλία και τα μέσα λαϊκής επιμόρφωσης και στην πιο μαζική μορφή τους από τα «social media». Έτσι, η υπόθεση ότι μετά το Ολοκαύτωμα και τον σχεδιασμένο αποδεκατισμό των Εβραίων θα συντελούνταν μια ριζική αλλαγή στη συμπεριφορά της κοινωνίας απέναντι στους Εβραίους δεν δείχνει, κατά τη γνώμη μου, να είναι στέρεα και εμπειριστατωμένη: η ανάγκη στερεότυπων -συμπεριλαμβανομένου του στερεότυπου του Εβραίου, που περιλαμβάνει πολλά στοιχεία άρνησης και έχθρας- θα συνεχίσει να υφίσταται, ως αναπόσπαστο κομμάτι του πνευματικού κόσμου του σύγχρονου ανθρώπου.

**β. Την κεντρικότητα του εβραϊκού ζητήματος,** που είναι ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα για τη διασαφήνιση της ουσίας του αντισημιτισμού. Η σημασία που αποδίδεται ευρέως στο «εβραϊκό ζήτημα» είναι δυσανάλογη σε σχέση με τα πραγματικά προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας.

Αυτή η κεντρικότητα απορρέει από δύο παράγοντες. Ο πρώτος έχει να κάνει με τις πολιτισμικές, οικονομικές και πολιτικές σχέσεις στον τόπο εγκατάστασης των Εβραίων και είναι αποτέλεσμα των μεγάλων τομών που συντελέστηκαν στο στάτους και τη δράση τους τα τελευταία εκατό με εκατόν πενήντα χρόνια. Τον 18ο αιώνα οι Εβραίοι ήταν στις περισσότερες χώρες μια περιθωριακή ομάδα: από γεωγραφική άποψη, βρίσκονταν στις παρυφές της Ευρώπης -στο βασίλειο της Πολωνίας και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία- και από κοινωνική άποψη, ήταν περιορισμένοι στο στενό πλαίσιο των παραδοσιακών επαγγελματιών- χρηματοπιστωτικές εργασίες, μεσιτείες και ορισμένες τέχνες. Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα έγινε μια μετακίνηση σε οικονομικά και πολιτισμικά κέντρα, και αργότερα άρχισαν να ενσωματώνονται στην πολιτική ζωή. Τον 20ό αιώνα έγιναν, ως ομάδα, ένα από τα σημαντικά στοιχεία στη ζωή της Ευρώπης. Η ένταξη πολλών Εβραίων στους κοινωνικούς μηχανισμούς, η αλλαγή του τρόπου ζωής τους και της δράσης τους, συντέλεσαν σημαντικά στη δημιουργία ανταγωνιστικών σχέσεων και ένταξης ανάμεσα σε αυτούς και το περιβάλλον τους: όσο η δράση των Εβραίων αυξάνεται τόσο διευρύνεται το πεδίο επαφής τους με τους μη Εβραίους. Κι αυτή η εξέλιξη αυξάνει τα προβλήματα στις αμοιβαίες σχέσεις.

Ο δεύτερος παράγοντας της κεντρικότητας του «εβραϊκού ζητήματος» είναι πνευματικο-ιδεολογικός. Ακόμη και στις κοινωνίες όπου εκ των πραγμάτων δεν έπαιζαν σημαντικό ρόλο, οι Εβραίοι κατέλαβαν μεγάλο χώρο στη συνείδηση του κόσμου, λόγω της θρησκευτικής κληρονομιάς ή των ιδεολογικών αρχών που ήταν ριζωμένες σε αυτές τις κοινωνίες. Όποιος μεγάλωσε στους κόλπους του

ευρωπαϊκού πολιτισμού δυσκολεύεται πολύ να είναι ουδέτερος στις σχέσεις του προς τους Εβραίους.

**γ. Το πρόβλημα μετάβασης από τον ατομικό στον συλλογικό Εβραίο** είναι η τρίτη παράμετρος. Η υπόθεση που έκαναν κυρίως οι πατέρες της σιωνιστικής σκέψης ήταν ότι η ένταση μεταξύ Εβραίων και μη Εβραίων είναι αποτέλεσμα της ιδιόμορφης κατάστασης των Εβραίων, ως παντοτινή μειονότητα σε όλες τις χώρες. Πρόκειται για μια ιδιαίτερη κατάσταση, που είναι εμφανής πρώτα απ' όλα σε πολιτικό επίπεδο, αλλά είναι αισθητή και σε άλλα επίπεδα. Δηλαδή, επειδή οι Εβραίοι δεν έχουν δικό τους κράτος, ή επειδή οι Εβραίοι περιορίζονται σε ορισμένα επαγγέλματα, δημιουργήθηκε μια αρνητική σχέση με αυτούς, που θα εξαφανιστεί αν η ζωή τους ομαλοποιηθεί. Από αυτό πηγάζει η υπόθεση ότι αν γίνουν συλλογικές ενέργειες από τους ίδιους τους Εβραίους (και τους μη Εβραίους) ώστε να αλλάξει αυτή η κατάσταση, θα εξαφανιστούν, ή τουλάχιστον θα περιοριστούν σταδιακά, οι εθνικές και κοινωνικές εντάσεις. Και αν ιδρυθεί εβραϊκό κράτος ή εβραϊκή κοινωνία, βασισμένη σε υγιή θεμέλια, που να μοιάζει με τις κοινωνίες των λαών της περιοχής, τότε οι εντάσεις θα εξαφανιστούν εντελώς. Η ιδιαίτερη εβραϊκή μοίρα, δηλαδή η μη φυσιολογική, που κάνει τον Εβραίο αυτό που είναι, θα εκλείψει.

Αυτή ήταν η σιωνιστική θεωρία και πάνω σ' αυτή χαράχτηκε ο δρόμος για τη λύση του «εβραϊκού ζητήματος», της αποξένωσης των Εβραίων στο μη εβραϊκό περιβάλλον. Χωρίς να υπεισέλθουμε στο πρόβλημα των πηγών αυτής της θεωρίας και την εξέταση των συνθηκών υπό τις οποίες συγκροτήθηκε, φαίνεται πως μπορούμε πια να ισχυριστούμε ότι ορισμένες από τις υποθέσεις της δεν επαληθεύτηκαν. Ο Εβραίος που δρα μέσα στην εβραϊκή κοινωνία δεν απέβαλε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, και η ύπαρξη του εβραϊκού κράτους δεν άμβλυνε ουσιαστικά τις εντάσεις μεταξύ Εβραίων και μη Εβραίων. Επίσης, δεν εξασθένησαν τα χαρακτηριστικά της έντασης και της εχθρότητας - καρπός των στερεότυπων και της προσπάθειας να επιβάλουν την αρνητική εικόνα του ατομικού Εβραίου στον συλλογικό Εβραίο.

Με δυο λόγια, η εχθρική ένταση, κληρονομιά της ευρωπαϊκής ιστορίας, μεταφέρεται στις μέρες μας στο εβραϊκό σύνολο. Σήμερα, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, είναι σαφές ότι ο ανταγωνισμός και ο αντισημιτισμός είναι ένα και το αυτό. Ή καλύτερα: ο ανταγωνισμός είναι η άμεση ιστορική και ψυχολογική συνέχεια του αντισημιτισμού. Δεν υπάρχει καμιά βάση για να υποθέσουμε ότι η ύπαρξη πολιτικού εβραϊκού κέντρου, η ύπαρξη μιας κατευθυνόμενης και συλλογικής πολιτικής και κοινωνικής εβραϊκής δραστηριότητας, θα διαρρήξει τη συνέχεια της παραγωγής στερεοτύπων ή την κεντρικότητα των Εβραίων στη συνείδηση των λαών. Αν στο παρελθόν έπρεπε να πλάσουν τους «Σοφούς» ή «Γέροντες της Σιών», που έμεναν σε ένα κρησφύγετο και συναντιούνταν, υποτίθεται, μια φορά τον χρόνο τη νύχτα, στο παλιό νεκροταφείο της Πράγας, για να σχεδιάσουν πώς θα κυριαρχήσουν στον κόσμο, στις μέρες μας δεν υπάρχει πια ανάγκη για κάτι τέτοιο. Αρκεί να διακηρύξει κάποιος ότι η σιωνιστική οργάνωση και η κυβέρνηση του Ισραήλ, που είναι πραγματικά όργανα και δραστηριοποιούνται σε διάφορους τομείς, είναι το κέντρο των «Σοφών της Σιών», που συνεχίζουν να υφαίνουν τις συνωμοσίες τους.

Από τον 18ο αιώνα, η ένταξη του Εβραίου στην κοινωνία και η μετατροπή του σε κομμάτι του πολιτισμού της και του τρόπου ζωής της έγινε η κύρια τάση της ζωής του, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή φθορά του εβραϊκού στοιχείου του. Ένας Εβραίος θεωρούνταν Εβραίος αν παρέμενε πιστός στη θρησκεία και την οικογενειακή του κληρονομιά ή αν τηρούσε, τουλάχιστον, κάποιες τελετές, λ.χ. σε σχέση με την ενηλικίωση και την ταφή. Σε όλα τα υπόλοιπα, οι διαφορές ανάμεσα στον Εβραίο και το περιβάλλον του εξαλείφονταν σταδιακά. Η εβραϊκή ιδιαιτερότητα, ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της εβραϊκής κοινωνίας και του εβραϊκού τρόπου ζωής, εγκαταλείπονταν. Φαίνεται ότι με την ανάπτυξη του εβραϊκού εθνικού κινήματος διαδραματίστηκε μια επανάσταση στη ζωή του εβραϊκού λαού. Αντικειμενικά, ο χώρος που καταλάμβαναν οι Εβραίοι στη ζωή των λαών ανάμεσα στους οποίους ζούσαν μεγάλωνε, δηλαδή συνεχιζόταν η διαδικασία ανάμιξής τους στην κοινωνία και από γλωσσικής και πολιτισμικής απόψεως εξομοιώνονταν μαζί της. Όμως η ανάμιξή τους στα εβραϊκά ζητήματα, η εβραϊκή ευαισθησία τους, δεν μειωνόταν, αλλά πολλές φορές αυξανόταν. Οι εχθροί τους ταυτίζουν το σύνολο των Εβραίων με ιδιαίτερα εβραϊκά συμφέροντα τα οποία δήθεν είναι αντίθετα με τα συμφέροντα των λαών, και μέσω του ισχυρισμού αυτού εκδηλώνεται, βέβαια, η παλιά εχθρική κληρονομιά. Ο αντισημίτης θεωρεί ότι υπάρχουν, δήθεν, ιδιαίτερα πολιτικά, πνευματικά σχέδια, που οι Εβραίοι επιθυμούν να πραγματοποιήσουν σε βάρος του υπόλοιπου κόσμου. Και από τη ρίζα αυτή απορρέει και η σχέση τους με το κράτος του Ισραήλ. Δηλαδή προς τους Εβραίους ως σύνολο. Η αρνητική σχέση όχι μόνο δεν εξασθένησε στη διάρκεια της ύπαρξης του κράτους του Ισραήλ, αλλά δυνάμωσε και δυναμώνει. Φαίνεται πως μέχρι σήμερα, στις περισσότερες χώρες, δεν αναπτύχθηκε ακόμη μια νέα προσέγγιση προς τον Εβραίο. Το σύνολο των Εβραίων συνεχίζει να κουβαλά στην πλάτη του το ιστορικό φορτίο του αντισημιτισμού, τις «ταλαιπωρίες της κληρονομιάς» του Εβραίου των προηγούμενων εποχών, και αυτό σε αντίθεση με την πρόγνωση των πατέρων της σιωνιστικής σκέψης.

Μέχρι εδώ παραθέσαμε εν συντομία τα χαρακτηριστικά του αντισημιτισμού και τις σιωνιστικές λύσεις για την καταπολέμησή του. Θα εξετάσουμε τώρα την κατάσταση στον κόσμο μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, στα χρόνια της ύπαρξης του κράτους του Ισραήλ.

Ο τρόπος αντιμετώπισης του «εβραϊκού ζητήματος» –θετικός ή αρνητικός– είναι πιο ενεργός σε κοινωνίες με επίσημες ιδεολογίες ή σε κοινωνίες που τα ιδεολογικά πρότυπα είναι μέρος της ουσίας τους. Καταλαμβάνει λιγότερο χώρο σε κοινωνίες ουδέτερες ιδεολογικά, ή που αποδίδουν στην ιδεολογία περιθωριακή θέση. Στον σύγχρονο κόσμο, οι κοινωνίες με επίσημες ιδεολογίες βρίσκονται ως επί το πλείστον στα αναπτυσσόμενα κράτη, και είναι σαφές ότι η ιδεολογία εκεί καταλαμβάνει σημαντικότερη θέση από ό,τι στις ανεπτυγμένες δυτικές κοινωνίες. Αυτό αντανακλάται στη σχέση προς τον σιωνισμό και έμμεσα προς το «εβραϊκό ζήτημα».

Αυτή η προσπάθεια γενίκευσης δεν αναιρεί, βέβαια, την ανάγκη να εξετάσουμε τις διαφορές στον τρόπο αντιμετώπισης του «εβραϊκού ζητήματος» σε διάφορες χώρες. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και το Ολοκαύτωμα αυτό εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το αν η ιστορική και στερεοτυπική εμπειρία που

διαμορφώθηκε στις προηγούμενες γενιές τέθηκε υπό τον φακό της κριτικής και της ορθολογιστικής συζήτησης, αν ο τρόμος του ναζιστικού καθεστώτος και της μαζικής εξόντωσης γνωστοποιήθηκε στο κοινό, αν αυτά τα γεγονότα μπήκαν στο εκπαιδευτικό σύστημα, με βάση μια ιστορική, ορθολογιστική ανάλυση. Είναι σαφές ότι η δύναμη της αντισημιτικής ιδεολογίας είναι πολύ μικρότερη σε χώρες όπου το εβραϊκό Ολοκαύτωμα έφτασε στη συλλογική συνείδηση, σε αντίθεση με τις κοινωνίες και τα κράτη όπου δεν τέθηκε σε κριτική και αξιολογική συζήτηση και δεν έγινε μέρος του εκπαιδευτικού προγράμματος. Σε σχέση με αυτό, υπάρχει ευρύ κοινό πεδίο στην τέως Σοβιετική Ένωση, τα αραβικά κράτη και πολλές αναπτυσσόμενες χώρες. Στην άλλοτε Δυτική Γερμανία, το ζήτημα του αντισημιτισμού και το Ολοκαύτωμα τέθηκαν μεταπολεμικά σε δημόσιο διάλογο, συζητήθηκαν και τονίστηκαν στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα και στο νομικό και κοινωνικό-διοικητικό σύστημα. Αντίθετα, στην άλλοτε Ανατολική Γερμανία και την τέως Σοβιετική Ένωση, το ζήτημα αυτό δεν συζητήθηκε παρά μόνο στοιχειωδώς κατά την περίοδο του πολέμου και μετά εσκεμμένα εξαλείφθηκε. Πρόκειται για ουσιώδη διαφορά. Στη Ρωσία, τα εγκλήματα κατά του εβραϊκού λαού ξεχάστηκαν. Ακόμα και οι εγκληματίες της σταλινικής περιόδου, οι καταστροφείς της εβραϊκής κουλτούρας και της εβραϊκής διανόησης, αυτοί που κατηύθυναν την εκστρατεία εναντίον των «κοσμοπολιτών» δεν δικάστηκαν, αλλά παρέμειναν στις θέσεις τους και συνέχισαν να απολαμβάνουν τα κεκτημένα τους. Μέχρι την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης απαγορευόταν να αποκαλύψει κανείς αυτά τα εγκλήματα και να τα καταγγείλει.

Ας επιστρέψουμε στις εστίες του αντισημιτισμού. Ο σοβιετικός αντισημιτισμός αποτέλεσε τη σημαντικότερη εστία διαιώνισης του αντισημιτικού στερεότυπου στον σημερινό κόσμο, που διοχετεύτηκε, μέσω αυτής της ιδεολογίας, σε μεγάλο μέρος της Ευρώπης και παγκοσμίως. Αυτός ο αντισημιτισμός δεν άρχισε, όπως είναι γνωστό, ούτε στον πόλεμο του Γιουμ Κιπούρ, ούτε στον πόλεμο των Έξι Ημερών- αλλά στα έτη 1948-1953, που ήταν τα «μαύρα χρόνια» του σοβιετικού εβραϊσμού. Για πρώτη φορά επί σοβιετικού καθεστώτος έγιναν τότε προσπάθειες συνδυασμού του παλιού αντισημιτικού στερεότυπου με το επίσημο ιδεολογικό σύστημα και την πνευματική ζωή της Σοβιετικής Ένωσης. Τον παραδοσιακό στερεοτυπικό αντισημιτισμό τον παρουσίασαν με νέα μορφή, ως ανταγωνιστικό.

Αυτή η εστία αντισημιτισμού είναι πολύ σημαντική, διότι συνδυάζει δυο στοιχεία: την επίσημη ιδεολογία και την αντιλαϊκή ιστορική κληρονομιά. Η Ρωσία είναι μια χώρα όπου, τουλάχιστον από τον 16ο αιώνα, η αρνητική σχέση με τους Εβραίους και τον Ιουδαϊσμό καταλάμβανε -για διάφορους λόγους- σημαντική ή και κεντρική θέση στην επίσημη πολιτική, κοινωνική και πνευματική ζωή. Το ιδεολογικό στοιχείο έπαιξε σημαντικό ρόλο στη συγκρότηση του ρωσικού κράτους και της κοινωνίας. Και, όπως ήδη σημειώσαμε, ο αντισημιτισμός έχει πιο γερά ερείσματα σε κοινωνίες με επίσημες ιδεολογίες.

Στην περίοδο του Νικόλαου Α΄, το ιδεολογικό στοιχείο είχε μεγάλη ισχύ στη ζωή της Ρωσίας, σε σημείο που είναι αρκετά αμφίβολο αν υπάρχει ουσιώδης διαφορά ανάμεσα στην τότε κατάσταση και την κατάσταση μέχρι την πτώση του Τείχους. Από τότε το αντιλαϊκό στερεότυπο και η αρνητική σχέση προς τον Εβραίο έπαιξαν σημαντικό ρόλο σε διάφορους τομείς της συλλογικής συνείδησης και της

πνευματικής δημιουργίας στη Ρωσία. Γι' αυτό οι ρίζες του αντιλαϊκού μίσους είναι σήμερα πολύ βαθιές.

Μετά τον θάνατο του Στάλιν η Ρωσία πέρασε μεγάλη ιδεολογική κρίση. Κάποια ενεργά στοιχεία στη ρωσική κοινωνία, διάφοροι κύκλοι διανοουμένων, άρχισαν να αντιπαραθέτουν μια νέα προσέγγιση απέναντι στην επίσημη ιδεολογία. Σύμφωνα με την προσέγγιση των αντιπολιτευτικών κύκλων, το «εβραϊκό ζήτημα» καταλάμβανε τον ίδιο χώρο αν όχι περισσότερο από ό,τι στην επίσημη παλιά ιδεολογία. Πολλοί άσκησαν κριτική στην επίσημη ιδεολογία, και την κατέκριναν διότι δεν ήταν αρκετά σκληρή ως προς το «εβραϊκό ζήτημα», δηλαδή δεν ήταν αρκετά αντιλαϊκή. Όταν τα δύο αυτά στοιχεία, η πνευματική κληρονομιά και η ιδεολογική αντιπαραθέση, ενώθηκαν, μετέτρεψαν το «εβραϊκό ζήτημα», τον αντισημιτισμό, σε μια πολύ σημαντική εστία της κοινωνικής και πνευματικής ζωής στη Σοβιετική Ένωση.

Η Σοβιετική Ένωση κατέλαβε την πρώτη θέση ανάμεσα στις δυνάμεις που ανανέωσαν τον αντισημιτισμό μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Άρχισε να διαδίδει τα καινούργια «πρωτόκολλα των σοφών της Σιών», τους ισχυρισμούς για διεθνή σιωνιστική συνωμοσία, για εβραϊκή κυριαρχία στην οικονομία, στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και στην πολιτική του δυτικού κόσμου. Καλλιέργησε πολύ δυναμικά τη νέα αντισημιτική ιδεολογία και τη στάση της υιοθέτησαν οι αναπτυσσόμενες χώρες, κυρίως ο αραβικός κόσμος, καθώς και οι ιδεολογικοί οπαδοί της στην Ευρώπη. Η ανάγκη ενός αποδιοπομπαίου τράγου, δηλαδή οι προσπάθειες να δικαιολογήσουν τη βραδύτητα της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, ή την αποτυχία των τεράστιων προγραμμάτων, επιρρίπτοντάς τες σε «υπονόμευση ξένων παραγόντων», είναι μια τάση πολύ διαδεδομένη σε κοινωνίες με υψηλή ιδεολογική ένταση. Έτσι, η ευθύνη του «Διεθνούς Σιωνισμού» στις δολοπλοκίες κατά των αναπτυσσόμενων χωρών απορροφάται γρήγορα και εύκολα σε τέτοιου είδους κοινωνίες.

Στις μέρες μας παρατηρείται εντατικοποίηση του αντισημιτισμού υπό τη μορφή του *ανταγωνισμού* και του *αντι-ισραηλινισμού*, διότι πέραν αυτών που είπαμε παραπάνω, το γεγονός της ύπαρξης του κράτους του Ισραήλ, η δραστηριότητά του, οι εντυπωσιακές επιτυχίες του σε διάφορους τομείς, είναι ευκρινέστερες μπροστά στην αποτυχία των περισσότερων αναπτυσσόμενων χωρών, και είναι πολύ εύκολο να εξηγηθούν βάσει της «Διεθνούς Συνωμοσίας», κτλ.

Η τρίτη εστία του σύγχρονου αντισημιτισμού είναι η «Νέα Αριστερά». Αυτή εμφανίστηκε εξαιτίας της απογοήτευσης από τις επίσημες ιδεολογίες και με τη χαλάρωση της έντασης. Η Νέα Αριστερά έτεινε να αναζωογονήσει τους παλιούς ιδεολογικούς τύπους και να τους ανανεώσει. Αυτός ήταν ο λόγος που στράφηκε προς τη διδασκαλία κάποιων αριστερών εγχειριδίων ή άλλων στοιχείων στον μαρξισμό και στον αναρχισμό. Στα σημεία αυτά η Νέα Αριστερά συναντήθηκε με το «εβραϊκό ζήτημα», κυρίως λόγω της επιτυχίας του εβραϊκού εθνικού κινήματος. Γι' αυτό, το «εβραϊκό ζήτημα» μετατράπηκε στους κύκλους της Νέας Αριστεράς σε πολύ κεντρικό θέμα και προκάλεσε την αναγέννηση του αρνητικού εβραϊκού στερεότυπου.

Με άλλα λόγια, καταλυτικός παράγοντας της έντασης του αντισημιτισμού και της ικανότητάς του να προσαρμοστεί στις μεταβαλλόμενες συνθήκες είναι η ιστορική του διάρκεια, από την πρώιμη ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή έως τις μέρες μας. Διαφωνώ με όσους προσπάθησαν και προσπαθούν να εξαρτήσουν τον αντισημιτισμό από τον Χριστιανισμό. Είναι γνωστό ότι ο αντισημιτισμός προϋπήρξε του Χριστιανισμού: το βιβλίο της Εσθήρ και πολλά αποσπάσματα από την ελληνιστική και ρωμαϊκή γραμματεία το αποδεικνύουν. Σε αυτά βρίσκουμε πολλές εκφράσεις που αποκαλύπτουν την ένταση μεταξύ Εβραίων και μη Εβραίων στους αιώνες που προηγήθηκαν της εμφάνισης του Χριστιανισμού. Φαίνεται ότι, σε κάποιο στάδιο, η χριστιανική εκκλησία υιοθέτησε τους τρόπους αντιπαράθεσης με τους Εβραίους και τον Ιουδαϊσμό που ήταν διαδεδομένοι στους κόλπους των αρχαίων λαών. Στον ζήλο τους να προσελκύσουν τα πλήθη στην εκκλησία, οι εκκλησιαστικοί κύκλοι προσπάθησαν να αποτινάξουν από πάνω τους το στίγμα ότι ο Χριστιανισμός είναι στη ρίζα του εβραϊκός. Και για να αποδείξουν ότι δεν είναι εβραϊκός και έτσι να αποκτήσει δημοτικότητα, τόνιζαν τα αντιλαϊκά του στοιχεία. Πρόκειται για περίπλοκα προβλήματα που συζητήθηκαν πολύ στην επιστημονική γραμματεία. Ένα πράγμα είναι βέβαιο: το αντιεβραϊκό μίσος προηγήθηκε του Χριστιανισμού.

Νομίζω, επίσης, πως όλοι συμφωνούν ότι πρέπει να αναζητήσουμε τις απαρχές αυτής της έχθρας και στο γεγονός ότι οι Εβραίοι ήταν μια ιδιαίτερη, μοναδική, αδιάλλακτη, μονοθεϊστική μειονότητα μέσα σε έναν πολυθεϊστικό κόσμο. Το γεγονός αυτό δεν βοήθησε στη δημιουργία καλής γειτνίασης ανάμεσα στις διάφορες ομάδες.

Συνεπώς, η ένταση για την οποία έγινε λόγος παραπάνω δεν είναι μόνο «αντισημιτισμός» αλλά και αντιπαράθεση ανάμεσα σε δυο διαφορετικούς κόσμους, που πλησιάζονται, συγκρούονται μεταξύ τους και απωθεί ο ένας τον άλλον. Έτσι παράγουν μια ένταση που διαρκεί εδώ και 2.500 χρόνια. Πρόκειται για ένα ιστορικό γεγονός, και όπως σε κάθε ένταση χρειάζονται δύο πλευρές.

Αυτό που έχει σημασία σήμερα είναι να προσεγγίσουμε τον αντισημιτισμό ως ένα συγκροτημένο και διαρκές ιστορικό φαινόμενο, που έβαλε τη σφραγίδα του στη συνείδηση των ανθρώπων και στις μορφές της κοινωνικής τους οργάνωσης. Υπάρχει μια μεγάλη, μακρόχρονη κληρονομιά. Ούτε οι Εβραίοι ούτε η Ευρώπη μπορούν να την αρνηθούν. Οι Εβραίοι πρέπει να μάθουν να ζουν με αυτήν. Η ιστορική, κοινωνιολογική, ψυχολογική προσέγγιση προσπαθεί να ανατρέξει στις ρίζες του ζητήματος και να τις αναλύσει, για να κατανοήσει σαφέστερα τα βασικά δεδομένα, κανείς όμως δεν μπορεί να θεωρήσει τον σύγχρονο άνθρωπο ως “*tabula rasa*”.

Και όσον αφορά τη θέση που καταλαμβάνουν οι ιδεολογίες σε αυτούς τους μηχανισμούς, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η χρονική στιγμή παίζει βασικό ρόλο. Σύμφωνα με τον ιστορικό Ιτσακ Μπερ, οι διωγμοί κατά των Εβραίων ξεσπούσαν συνήθως σε περιόδους θρησκευτικού και κοινωνικού αναβρασμού, όπως η περίοδος των Σταυροφοριών, οι μέρες του «Μαύρου Θανάτου» κ.ά. Τις περιόδους αυτές αυξανόταν η εχθρότητα προς τους Εβραίους, που εκφραζόταν με πιο ακραίο και περισσότερο γενικευμένο τρόπο. Και όπως οι Εβραίοι κουβαλούν μέσα τους μια ψυχολογική, κοινωνική και θρησκευτική κληρονομιά διαφορετική από αυτή των



λαών που τους περιβάλλουν, είναι φανερό ότι σε περιόδους έξαρσης των ενστίκτων ή των ιδεολογικών εντάσεων, η διαφορά αυτή γινόταν πιο ευδιάκριτη από ό,τι σε περιόδους ηρεμίας.

Ένας από τους παράγοντες που επιβαρύνουν την ενσωμάτωση των Εβραίων στη ζωή του ευρωπαϊκού περιβάλλοντος είναι, όπως αναφέραμε, η ένταση του αρνητικού στερεότυπου του Εβραίου. Κάποιοι μπορούν, βέβαια, να διαδηλώνουν στο Λονδίνο εναντίον της παράστασης *Ο Έμπορος της Βενετίας* ή του έργου *Ολιβερ Τουϊστ*, είναι όμως αδύνατον να διαγραφούν τα έργα του Κρίστοφερ Μάρλοου, του Σαίξπηρ και του Ντίκενς και πολλά άλλα από την αγγλική κουλτούρα ή τα μεσαιωνικά μυστήρια ή τη μεγάλη εικαστική τέχνη με τα αντιεβραϊκά στοιχεία της. Όλα αυτά είναι αναπόσπαστο κομμάτι του ευρωπαϊκού πολιτισμού και δεν μπορούν να ξεριζωθούν βίαια, ενώ προσθέτουν, από την πλευρά τους, τα λιθαράκια τους στην αρνητική σχέση με τον Εβραίο, που έχει τις ρίζες της στους αρχαίους χρόνους. Η αφελής πίστη των ανθρώπων του 17ου και 18ου αιώνα, των ορθολογιστών και των διανοουμένων, που ισχυρίζονταν ότι ο άνθρωπος γεννιέται "tabula rasa" και ότι πάνω σ' αυτόν τον πίνακα μπορούμε να γράψουμε ό,τι θέλουμε, διαψεύστηκε εντελώς. Ο άνθρωπος όταν γεννιέται «υπόκειται σε όρους» και είναι «προετοιμασμένος» να δεχτεί την επίδραση της δικής του κουλτούρας και τη γλώσσα του λαού στους κόλπους του οποίου ζει, τη γλώσσα του κοινωνικού του περιβάλλοντος. Από μικρό παιδί είναι χαραγμένα μέσα του τα στοιχεία της πνευματικής, θρησκευτικής του κληρονομιάς κ.τ.λ.

Παρ' όλα αυτά, στην ιστορική διαδικασία δέχεται και άλλα στοιχεία και μεταλλάσσεται. Υπάρχει όμως περιθώριο και πρέπει να δράσουμε εναντίον του αντισημιτισμού. Θα ήθελα μόνο να τονίσω ότι το πρόβλημα «δεν λύνεται» μέσα σε προκαθορισμένο χρόνο πέντε, δέκα ή είκοσι πέντε χρόνων, μέσω μιας κοινωνικής ή άλλης επανάστασης. Μπορεί να είναι θέμα εκατοντάδων χρόνων, και παρ' όλα αυτά επιμένω ότι πρέπει να γίνει μια ορθολογική ανάλυση της επίδρασης των διαφόρων δυνάμεων, ώστε να χρησιμοποιηθεί για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Όσο βαθύτερη είναι η ορθολογική ανάλυση, τόσο θα μπορέσουμε να απελευθερωθούμε σταδιακά από τα ψυχολογικά βάρη και τα στερεότυπα που διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια της Ιστορίας. Δεν θα μπορέσουμε να τα αποβάλουμε εντελώς, πρέπει όμως να προσπαθήσουμε να τα τοποθετήσουμε στη σωστή τους διάσταση. Γι' αυτό είναι πολύ σημαντικό να εξηγήσουμε τη σημασία του αντισημιτισμού, να αναλύσουμε τις ρίζες του, να τον θέσουμε στο σωστό ιστορικό του πλαίσιο.

Αυτοί που ενδιαφέρονται για την ουσία του αντισημιτισμού, πολλές φορές δεν αρκούνται στην ανάλυση των δεδομένων, αλλά κάνουν ερωτήσεις, όπως: τι θα συνέβαινε αν όλος ο εβραϊκός λαός συγκεντρωνόταν στη Γη του Ισραήλ, αν η ισραηλινή κυβέρνηση ασκούσε διαφορετική πολιτική, και άλλα παρόμοια. Είναι σαφές πως όλα αυτά θα επιδρούσαν κατά κάποιον τρόπο, εφόσον, όπως είπαμε, ο αντισημιτισμός δεν είναι μονοδιάστατος. Θα έπρεπε, όμως, να εξετάσουμε όλο το φάσμα των σχέσεων ανάμεσα στους Εβραίους και τους μη Εβραίους, καθώς και τις σχέσεις ανάμεσα στο κράτος του Ισραήλ και τους γείτονές του. Και παρ' όλα αυτά δεν νομίζω ότι αν το Ισραήλ ασκούσε ουδέτερη πολιτική, η Ρωσία λόγω χάρη θα άλλαζε την συμπεριφορά της έναντι αυτού, όπως δεν πείθουν και τα λόγια εκείνων που ισχυρίζονται ότι αν οι Εβραίοι ήταν τίμιοι στις εμπορικές ή χρηματιστηριακές

τους συναλλαγές δεν θα υπήρχε αντισημιτισμός.

Το κράτος του Ισραήλ και ο εβραϊκός λαός δεν είναι βέβαια ευκαταφρόνητοι παράγοντες, μολονότι δεν έχουν την ισχύ που τους αποδίδουν οι αντισημίτες. Οι Εβραίοι, παρ' όλο που αποτελούν παντού μειονότητα, επηρεάζουν και βαρύνουν, και γι' αυτό οι πράξεις τους και οι παραλείψεις τους έχουν μεγάλη σημασία. Πιο σημαντική είναι, όμως, η εικόνα που έχει διαμορφωθεί στα μάτια του περίγυρου, που τους αποδίδει υπερφυσικές διαστάσεις. Ο Χίτλερ κατόρθωσε να πείσει εκατομμύρια ανθρώπους ανά τον κόσμο ότι οι Εβραίοι αποτελούν κίνδυνο για την ανθρωπότητα, και εκατομμύρια άνθρωποι πίστεψαν ότι ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν ένας πόλεμος κατά της εβραϊκής κυριαρχίας στον κόσμο. Πίστεψαν ότι οι Εβραίοι και ο Ιουδαϊσμός κυριαρχούσαν στην Αμερική και την Αγγλία – και ίσως το πιστεύουν ακόμη. Μέχρι την πτώση του Τείχους, η *Πράβδα* και η *Ισβέστια* έγραφαν ότι ο σιωνισμός δεν ήταν μόνο ένα όργανο στα χέρια του ιμπεριαλισμού, αλλά και ότι η επίδρασή του ήταν καταλυτική στην Αμερική και στην Ευρώπη.

Η σχέση ανάμεσα στον αντισημιτισμό και τον αντισιωνισμό είναι προφανής. Είναι ολοφάνερο ότι είναι ένα και το αυτό, διότι χρησιμοποιούν παρόμοιους ή πανομοιότυπους ισχυρισμούς. Αυτό δεν σημαίνει ότι όποιος θεωρεί ότι το «εβραϊκό ζήτημα» δεν λύνεται με την έλευση των Εβραίων στο Ισραήλ είναι αντισημίτης. Ένας μη σιωνιστής μπορεί να υποστηρίξει ότι πρέπει να καταργηθούν τα έθνη και οι Εβραίοι να αφομοιωθούν στο διεθνές περιβάλλον. Πρόκειται για μια ιδέα που ακούγεται πολύ και που δεν είναι, βεβαίως, αντισημιτική. Όποιος, όμως, επιτίθεται εναντίον του σιωνισμού και του αποδίδει προθέσεις περί κυριαρχίας του κόσμου και ισχυρίζεται ότι διεξάγει πόλεμο εξόντωσης των αραβικών λαών κ.τ.τ., αναπαράγει τις παραδοσιακές αντισημιτικές απόψεις. Από την άλλη πλευρά, είναι σαφές ότι η απόρριψη αυτών των ισχυρισμών δεν σημαίνει ότι πρέπει να δικαιολογούμε πάντα την οδό που ακολούθησε ο σιωνισμός ή η πολιτική του Ισραήλ. Ο Γάλλος ή ο Ισπανός δεξιός μπορεί να τάσσεται, από πολιτική άποψη, υπέρ του κράτους του Ισραήλ, και παράλληλα να είναι αντισημίτης. Εφόσον όμως ασχολούμαστε με ιδεολογικές έννοιες, ο σημερινός αντισιωνισμός (σε όλες του τις εκφάνσεις: αντι-ισραηλινισμός, παλιότερα αντι-σαρονισμός, κ.ά.) είναι το νέο κάλυμμα των παλιών στερεοτύπων.

Για να απορρίψω τον ισχυρισμό ότι η σχέση κάποιων κρατών με το Ισραήλ καθορίζεται μόνο από απόλυτα πολιτικούς παράγοντες, θα ήθελα να θυμίσω ότι η αντισιωνιστική εκστρατεία άρχισε στη Ρωσία σε μια περίοδο που οι σχέσεις ανάμεσα στη Σοβιετική Ένωση και το Ισραήλ έμοιαζαν ειδυλλιακές. Όταν ο Γκρομικό εμφανίστηκε στον ΟΗΕ και κατηγορήσε τους Άραβες για επιθετικότητα, άρχισαν να εμφανίζονται στον σοβιετικό Τύπο άρθρα κατά του αντιδραστικού σιωνισμού. Και τότε δεν υπήρχε ακόμα καμιά αμφιβολία σχετικά με την ουδετερότητα της ισραηλινής κυβέρνησης απέναντι στα δύο μπλοκ. Το σημερινό κυνήγι μαγισσών εναντίον του Ισραήλ δεν άρχισε από τότε που ο Σαρόν έγινε πρωθυπουργός ή από τότε που ξέσπασε η Ιντιφάντα και το Ισραήλ αντέδρασε στα χτυπήματά της, αλλά πριν ακόμη ο Σαρόν γίνει πρωθυπουργός, όπως άλλωστε κατά τη διακυβέρνηση του Ράμπιν και του Μπαράκ. Δεν πρέπει από αυτά να συμπεράνουμε ότι το Ισραήλ μπορεί να παραμελήσει την καθαρότητα της πολιτικής

του, ή να μη διατηρήσει το ηθικό του επίπεδο. Αντίθετα, πρέπει να ακολουθήσει τη δικαιότερη δυνατή πολιτική και κοινωνική οδό, παρ' όλο που κάτι τέτοιο δεν θα άλλαζε, με κανέναν τρόπο, το διεθνές του στάτους. Οι σχέσεις πολλών κρατών με το Ισραήλ δεν κατευθύνονται μόνο από πολιτικές επιλογές αλλά και από στερεοτυπικές προκαταλήψεις.

Μια άλλη αυταπάτη, από ιστορικής τουλάχιστον απόψεως, είναι η σχέση του Ισλάμ με τους Εβραίους. Είναι αλήθεια ότι η θέση του Ισλάμ απέναντι στους Εβραίους διαφέρει από αυτή του Χριστιανισμού. Από θεολογικής-δογματικής απόψεως, ο Χριστιανισμός οικοδομείται πάνω στην αποτυχία του Ιουδαϊσμού: η άρνηση του Ιησού από τον εβραϊκό λαό, που είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή της Ιερουσαλήμ και τη διασπορά των Εβραίων, δηλαδή την τιμωρία του Εβραίου, είναι μια από τις αρχές του Χριστιανισμού. Επομένως, ο Χριστιανός που επιθυμεί να είναι συνεπής με την πίστη του, βλέποντας την ανόρθωση της Ιερουσαλήμ από τους Εβραίους, είναι αναγκασμένος να πει: πρέπει να επανεξετάσω τις αρχές της θρησκείας μου. Μπορούμε, λοιπόν, να συμπεράνουμε ότι υπάρχει βαθιά αντίθεση ανάμεσα στη χριστιανική θεολογία και τον Ιουδαϊσμό. Η ύπαρξη των Εβραίων είναι συνδεδεμένη με την ταπείνωσή τους - αυτή είναι η δήθεν ιστορική απόδειξη της χριστιανικής αλήθειας. Το Ισλάμ απορρίπτει, επίσης, τον Ιουδαϊσμό. Η διαφορά είναι ότι ενώ σύμφωνα με τη χριστιανική αντίληψη ο Ιουδαϊσμός πρέπει να συνεχίσει να υπάρχει υπό διαρκή ταπείνωση, ως «θρησκευτικό παράδειγμα», στο Ισλάμ οι Εβραίοι (και οι Χριστιανοί) έχουν νόμιμο δικαίωμα περιθωριακής ύπαρξης. Δηλαδή, πρέπει να υπάρχουν, υπό όρους δυσμενούς διάκρισης και ταπείνωσης. Έτσι, η ιδέα της ανεξάρτητης εβραϊκής πολιτικής κυριαρχίας δεν είναι λιγότερο βαριά για τον πιστό Μουσουλμάνο από όσο για τον πιστό Χριστιανό, ίσως με διαφορετικές αποχρώσεις. Στις περισσότερες ιστορικές περιόδους, η ανοχή προς τους Εβραίους ήταν μεγαλύτερη στο Ισλάμ από ό,τι στον Χριστιανισμό. Όμως, και στους κόλπους των Χριστιανών υπήρχαν παρεκκλίσεις από τη σκληρή γραμμή. Πράγματι, οι Εβραίοι κατάφεραν να επιβιώσουν στη χριστιανική κοινωνία και μάλιστα με καθόλου ευκαταφρόνητες επιτυχίες, ενώ από τον 18ο αιώνα και μετά ο πολιτισμός της χριστιανικής Ευρώπης δεν δέχτηκε πια αβίαστα την επίδραση των εκκλησιών και πολλές φορές μάλιστα ήταν αντιεκκλησιαστικός. Ένας από τους παράγοντες του σύγχρονου αντισημιτισμού έγκειται στο ότι οι δυϊστές, οι υλιστές και οι σοσιαλιστές στην Ευρώπη, όχι μόνο δεν διέγραψαν το αντισημιτικό στερεότυπο που φώλιαζε στην κοινή συνείδηση, αλλά σε μεγάλο βαθμό το αποδέχθηκαν και το υιοθέτησαν. Απέρριψαν ορισμένα στοιχεία του, από την άλλη όμως το εκλογίκευσαν, κάτι που οι άνθρωποι της παράδοσης δεν ήξεραν να κάνουν.

Από τα ρεύματα αυτά γεννήθηκε η ταύτιση ανάμεσα στον Εβραίο και τον καπιταλιστή (μεταλλαγή του μεσαιωνικού μοτίβου του Εβραίου τοκογλύφου), που ορισμένοι από τους μεγάλους σοσιαλιστές την καλλιέργησαν, μέχρι που έγινε θεμέλιος λίθος της ιδεολογίας τους. Ο Προυντόν είπε: «Να τους εξοντώσουμε!». Ο Μπακούνιν είπε: «Είναι η πιο καταστροφική δύναμη στον κόσμο. Τα δυο πλοκάμια του Ιουδαϊσμού στραγγαλίζουν τον κόσμο: ο Ρότσιλντ από τη μια και ο Μαρξ από την άλλη». Αυτοί οι δυο ανήκαν στο αναρχικό ρεύμα, υπήρχαν όμως και άλλα σοσιαλιστικά ρεύματα που ταύτισαν τον Εβραίο με τον καπιταλιστή, πράγμα διόλου τυχαίο. Η ευρωπαϊκή διεθνιστική σκέψη, ξεκινώντας να αντιμετωπίσει τις παραδοσιακές προσεγγίσεις, προσπάθησε να δώσει ορθολογική εξήγηση στα

ιστορικά γεγονότα. Η ύπαρξη Εβραίων στη σύγχρονη εποχή, και ακόμη περισσότερο η ύπαρξή τους ως ομάδας, ως μη ευκαταφρόνητη οικονομική, πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική δύναμη, ήρθε σε αντίθεση με τα αποδεκτά σχήματα. Τα λόγια του Μαρξ<sup>[3]</sup>, στο τέλος του γνωστού άρθρου του για το «εβραϊκό ζήτημα», ότι η χειραφέτηση των Εβραίων είναι η χειραφέτηση της ανθρωπότητας από τους Εβραίους, είναι η βάση και η ρίζα της ριζοσπαστικής σοσιαλιστικής προσέγγισης στο ζήτημα της ύπαρξης του Ιουδαϊσμού. Δηλαδή, ακόμα και ο ορθολογικός οικουμενισμός που βασίζεται στη χριστιανική παράδοση δεν αναγνωρίζει τη νομιμότητα ύπαρξης μιας τέτοιας περιέργης ομάδας όπως ο Ιουδαϊσμός.

Αυτό που ενοχλούσε τους Ευρωπαίους ορθολογιστές δεν ήταν μόνο το θέαμα της διαφορετικότητας των Εβραίων. Ήξεραν ότι στους κόλπους της ευρωπαϊκής κοινωνίας υπήρχαν μειοψηφίες και περίεργες ομάδες, όμως ο Ιουδαϊσμός ήταν πάντοτε μια περίεργη ανταγωνιστική ομάδα. Μια ομάδα που είχε τον δικό της τρόπο λύτρωσης. Μια ομάδα που διεκδικούσε τον τίτλο του περιούσιου λαού. Ο Ευρωπαίος ορθολογιστής δεν μπορούσε να καταλάβει γιατί ο Εβραίος ήταν τόσο προσκολλημένος στην αρχαία του πίστη, παρ' όλο που θεωρούσε όλες τις θρησκείες ως ένα απάνθισμα ψεμάτων και απάτης των κληρικών. Εφόσον στον σύγχρονο κόσμο ο Εβραίος επιμένει να διατηρεί την πίστη του στη ματαιότητα, ένα από τα δύο συμβαίνει: ή είναι ένας ηλίθιος δογματικός που δεν καταλαβαίνει τα προβλήματα του κόσμου, ή, ακόμα χειρότερο, έχει όφελος από την πίστη στη θρησκεία του, που είναι στη βάση της φιλαργυρία ή μια τάση κυριαρχίας στον κόσμο, με τη βοήθεια της οργάνωσης των Εβραίων, της Εβραϊκής Κοινότητας που είναι «κράτος εν κράτει» - πράγματα που ο Εβραίος κρύβει υπό το προσωπείο της θρησκείας. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, ότι η χριστιανική ιστορική ερμηνεία σε ό,τι αφορά την ύπαρξη του Ιουδαϊσμού δεν διέφερε στην ουσία από την ορθολογική ερμηνεία.

Δεν πρέπει, όμως, να παραβλέψουμε κάτι πολύ σημαντικό: όταν οι ορθολογιστές έλεγαν ότι πρέπει να καταργηθεί ο Ιουδαϊσμός, δεν εννοούσαν ότι πρέπει να πάρουμε τον Εβραίο και να τον στείλουμε στα κρεματόρια όπως έκαναν οι Ναζί. Εννοούσαν ότι πρέπει να επιτραπεί στους Εβραίους να ενσωματωθούν στην ευρωπαϊκή κοινωνία και να σβηστεί η μνήμη του κακού και ελαττωματικού τους παρελθόντος, που βασίζεται στην αδιαλλαξία και την αλαζονεία. Βέβαια, ανάμεσα στην προσέγγιση των στοχαστών του 18ου και 19ου αιώνα και την προσέγγιση των σύγχρονων αντισημιτών υπάρχει χάσμα, και πρέπει να ληφθεί υπόψη η διαφορά ανάμεσα στους δυο. Οι θέσεις των πρώτων είναι οι ιστορικές βάσεις και ρίζες από τις οποίες φύτρωσε ο σύγχρονος αντισημιτισμός. Από τις ρίζες αυτές φύτρωσε και η σχέση με το κράτος του Ισραήλ. Δεν πρόκειται για οποιοδήποτε κράτος για Εβραίους πρόσφυγες, που διώκονται σε διάφορα μέρη. Τι ζητά, ουσιαστικά, από το Ισραήλ η Αριστερά; Εάν οι Ισραηλινοί παραιτούνταν από την σιωνιστική ιδεολογία, τον νόμο της «επιστροφής»,<sup>[4]</sup> την ιστορική έννοια του Ισραήλ ως πνευματικής και πολιτισμικής πατρίδας όλων των Εβραίων, ίσως θα συμφωνούσε να αναγνωρίσει ένα τέτοιο κράτος (αν και πιθανώς να υπήρχαν οπαδοί που θα ισχυρίζονταν ότι θα ήταν καλύτερα να γίνει ένα διεθνικό και όχι μονοεθνικό εβραϊκό κράτος). Όμως, από τη δημιουργία του, το εβραϊκό κράτος είναι σιωνιστικό κράτος, δηλαδή έχει σαφή εθνική εβραϊκή ιδεολογία. Γι' αυτό βρίσκεται σε απόλυτη αντίθεση με τις επιδιώξεις της ριζοσπαστικής αριστεράς. Ο Ιουδαϊσμός, «κατάλοιπο του

παρελθόντος», «ιστορικό απολίθωμα», «φορέας του αστικού πνεύματος» -που σύμφωνα με όλες τις προγνώσεις θα έπρεπε να έχει εξαφανιστεί με την άνοδο του καπιταλισμού, και κυρίως με τη νίκη του σοσιαλισμού- όχι μόνο συνεχίζει να ζει, αλλά είναι σαν να έχει ξανανιώσει! Αυτό θυμίζει τον γιατρό που διέγνωσε σύμφωνα με όλους τους κανόνες της ιατρικής επιστήμης ότι ο ασθενής θα πεθάνει, αντίθετα όμως ο ασθενής όχι μόνο δεν πέθανε αλλά σηκώθηκε από το κρεβάτι του και συνεχίζει να ζει. Πρέπει, λοιπόν, ο γιατρός να αποφασίσει: είναι άραγε οι ιατρικές του γνώσεις ελλιπείς ή μήπως πρέπει να δηλώσει ότι ο ασθενής που ανένηψε δεν είναι παρά ένα φάντασμα; Κατά τον ίδιο τρόπο, οι περισσότεροι ορθολογιστές θεώρησαν ότι η ύπαρξη του ασθενή ήταν κάτι εξωπραγματικό.

Αυτή η θεωρητική σύγκρουση είναι ουσιώδης, σημαντική και επιδρά στις υπαρκτές σχέσεις. Πρόκειται για αντιθέσεις στις αρχές και όχι για καρπό παροδικών πολιτικών καταστάσεων, μολονότι δεν πρέπει να παραβλέπουμε την εκμετάλλευση της αντιπαράθεσης με τους Εβραίους για την κατάκτηση πολιτικών ή κοινωνικών στόχων. Ας μην ξεχνάμε ότι η ύπαρξη του Εβραίου ως ιστορικό φαινόμενο είναι καρπός της προσκόλλησής του στις αρχές. Αν οι Εβραίοι αποδέχονταν το στήσιμο του αγάλματος του Δία στον Ναό την ελληνιστική εποχή ή του αγάλματος του Καλιγούλα ή ασπάζονταν τον Χριστιανισμό τις μέρες του Κωνσταντίνου, η εξέλιξη της ιστορίας θα ήταν διαφορετική. Η προσκόλληση στις αρχές είναι στην ουσία αυτό που διαφύλαξε τον Ιουδαϊσμό ως ιστορική κοινωνία, και γι' αυτό η σύγκρουση ανάμεσα στις ιδεολογικές αρχές δεν είναι φανταστική αλλά πραγματική, με μεγάλες προεκτάσεις.

Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα: τι πρέπει να κάνουμε; Να γυρίζουμε ανά τον κόσμο για να κερδίσουμε τη συμπάθειά του; Να θυσιάσουμε ιδεολογικά σφάλματα για να μας συμπαθήσουν; Ή να προσπαθήσουμε να μείνουμε σταθεροί στις αρχές μας;

Είναι σαφές ότι η ύπαρξη του κράτους του Ισραήλ και η ύπαρξη των Εβραίων ως συνειδητής ιστορικής ομάδας λαμβάνουν χώρα σε ένα ευμετάβλητο πολιτικό και ιδεολογικό πλαίσιο. Εξ αρχής ήταν σαφές ότι πολλά σημαντικά πολιτικά και πνευματικά ρεύματα θα ήταν αντίθετα. Αυτή η αντιπαράθεση μπορεί να οξυνθεί, μπορεί και να αμβλυνθεί. Αν η άποψή μου για τις δυνάμεις του αρνητικού στερεοτύπου και τη χρήση του στην σύγχρονη κοινωνία είναι σωστή, τότε η ένταση θα οξυνθεί, και αν δεν θέλουμε να αυτοκτονήσουμε ή να αφανιστούμε, πρέπει να μάθουμε να ζούμε στους κόλπους αυτού του κόσμου με την ιστορική του κληρονομιά.

Αν η ένταση έχει τις ρίζες της στο μακρινό παρελθόν και απορρέει από τις πνευματικές φιλοδοξίες των προγόνων μας, ή αν οι μη Εβραίοι ζηλωτές μάς επιτέθηκαν και μας επέλεξαν ως αντικείμενο διώξεων, αυτό είναι δευτερεύον πρόβλημα σε αυτή τη συζήτηση. Το ιστορικό γεγονός παραμένει ένα: είμαστε «εκλεκτός λαός», με την έννοια ότι εξαιτίας της ιστορικής μας πορείας διαφέρουμε από τους άλλους. Αυτή την ιστορική και ψυχολογική διαφορά μας πρέπει να μάθουμε να την κουβαλάμε με σεβασμό, να μάθουμε να ζούμε μαζί της και να τη χρησιμοποιούμε για την ανάπτυξη των δυνάμεών μας, για να είμαστε πράγματι «εκλεκτός λαός» (με την έννοια ότι ο «εκλεκτός λαός» δεν είναι εκ φύσεως καλύτερος από τους άλλους, αλλά αποτέλεσμα των επιτευγμάτων του).

Πρέπει να μάθουμε να ζούμε με τις δυο ιστορικές κληρονομίες, τη δική μας και αυτή των λαών που μας περιβάλλουν, και γι' αυτό πρέπει να καταλάβουμε τη σημασία της διαφοράς μας. Πρέπει να αναγνωρίσουμε (και κατά τη γνώμη μου, να διαφυλάξουμε) τις ιδιαίτερες αξίες μας, με τις οποίες εκφράζεται η διαφορετικότητά μας, και να μην υπακούουμε στις υποδείξεις αυτών που κατηγορούν τους «ευγενείς στην ψυχή», «ηθικολόγους» κ.ά., που παραιτούνται δήθεν από αληθινά συμφέροντα για να ακολουθήσουν ιδεολογικές αυταπάτες. Ειδικά σε σχέση με τη διαφύλαξη των ιστορικών μας αξιών, μπορούμε να στηριχτούμε στην πείρα του παρελθόντος και να ελπίσουμε ότι θα συνεχίσουμε να ζούμε σε έναν κόσμο τον οποίο πολλοί δεν έχουν ακόμη αποδεχθεί από ιδεολογικής ή ψυχολογικής απόψεως - και δεν φαίνεται ότι θα τον αποδεχθούν, τουλάχιστον στο εγγύς μέλλον. Πρέπει να διαφυλάξουμε την ιδιαίτερη ύπαρξή μας, και κυρίως την ύπαρξή μας ως κρατικής οντότητας.

### **Υποσημειώσεις:**

[1] Υπάρχει σχέση ανάμεσα στο παλιό αντιεβραϊκό μίσος που εμφανίζεται στο βιβλίο της Εσθήρ στη Βίβλο (3.6): «... καὶ ἐβουλεύσατο [Ἀμάν] ἀφανίσαι πάντας τοὺς ὑπὸ τὴν Ἄρταξέρξου βασιλείαν Ἰουδαίους» και στον πόλεμο της χριστιανικής εκκλησίας εναντίον των Εβραίων; Είναι εύλογο να συσχετίσουμε όλες αυτές τις εκφάνσεις με το χαμηλό στάτους των Εβραίων υπό ισλαμικό καθεστώς; Και μπορούμε να τα συνδέσουμε όλα αυτά με τον σύγχρονο αντισημιτισμό, και ιδίως με την εξολόθρευση των Εβραίων στη ναζιστική Ευρώπη;

[2] Βλ. Λεξικὸν Σουίδα: **[Δαμόκριτος,]** ἱστορικός. Τακτικὰ ἐν βιβλίῳ β', Περὶ Ἰουδαίων· ἐν ᾧ φησιν, ὅτι χρυσὴν ὄνου κεφαλὴν προσεκύνουν καὶ κατὰ ἑπταετίαν ξένον ἀγρεύοντες προσέφερον καὶ κατὰ λεπτὰ τὰς σάρκας διέξαινον καὶ οὕτως ἀνήρουν.

[3] Βλ., λ.χ., Χ.Ε. Μαραβέλιας, “Κι εσεῖς αντισημίτης, σύντροφε Κάρολε;”, ARB, τχ. 11, Οκτ. 2010.

[4] Νόμος που δίνει το δικαίωμα στον κάθε Εβραίο στον κόσμο να μεταναστεύσει στο Ισραήλ και να αποκτήσει αμέσως ισραηλινή υπηκοότητα.

**ΠΗΓΗ:** [The Athens Review of Books, 8.5.2019](#)